

‘Dirty money, pretty art’

Witwassen en ondermijning in tijden van financialisering van kunst

*Christoph Rausch, Léonie Bouwknegt, Jeroen Duijsens en Frank Assendelft**

Recente gevallen van grootschalige, mondiale financiële criminaliteit, zoals het IMDB-schandaal of de onthullingen van de Panama Papers en de FinCEN Files, toonden allemaal *high profile*-voorbeelden van witwassen door middel van kunst. Deze voorvallen zijn verbonden met bredere ontwikkelingen, zoals een explosie van prijzen voor top-kunst in de afgelopen jaren en het aanbod van steeds meer financiële diensten rondom kunst (zoals de mogelijkheid om kunstwerken te gebruiken als onderpand voor krediet), en zij laten vermoeden dat criminelen op zoek naar gelegenheden tot witwassen steeds vaker op de kunstmarkt actief zijn. Het Department of the Treasury van de Verenigde Staten bevestigde dit vermoeden onlangs door middel van een *Advisory and guidance on potential sanctions risks arising from dealings in high-value artwork* (Treasury 2020), dat de kunsthandel en financiële wereld waarschuwt voor de risico's van witwassen door middel van kunst (en voor de sancties die daarop volgen). Toch worden er vanuit de kunstmarkt nauwelijks meldingen gedaan van verdachte praktijken en transacties. Data van de Nederlandse Financial Intelligence Unit (FIU) bevestigen dat er vergeleken met andere branches in de handel met hoogwaardige goederen (zoals de huizen- en voertuigmarkten) verhoudingsgewijs weinig casussen van witwassen door middel van kunst gesignaleerd worden (FIU 2018). Wat is de aard en omvang van het probleem van witwassen van geld door middel van kunst en hoe zijn deze praktijken potentieel onder-

* Dr. C. Rausch is als universitair hoofddocent verbonden aan het Maastricht Centre for Arts and Culture, Conservation and Heritage (MACCH) van de Universiteit Maastricht. Mr. L. Bouwknegt is operationeel specialist bij de Politie Limburg en adviseur Ondermijning & Internationale Samenwerking, taakaccent Kunstgerelateerde Criminaliteit. Drs. J.M.H. Duijsens is als programmamanager verbonden aan het Platform Veilig Ondernemen Limburg. Dhr. F. Assendelft is werkzaam bij de afdeling Tactische Opsporing Financieel-Economisch van de Politie Limburg, taakaccent Kunst en Antiek.

mijnend? Omdat er weinig betrouwbare bronnen beschikbaar zijn die antwoorden geven op deze vragen, hebben de auteurs op en rondom de grootste kunst- en antiekbeurs ter wereld, The European Fine Art Fair (TEFAF), die jaarlijks in Maastricht plaatsvindt, verkennende gesprekken gevoerd met kunsthandelaars en andere actoren uit de kunsthandel. Tijdens deze gesprekken konden wij in eerste instantie geen grip krijgen op het fenomeen en werd het probleem van potentiële criminele activiteiten rondom kunst vaak ontkend. Deze ontkenkende houding stond in sterk contrast met eerdere ervaringen in andere sectoren, waar met interesse op de aangekaarte problematiek werd gereageerd en al snel meer bewustzijn voor de activiteiten van criminelen leek te ontstaan. Diepgaander onderzoek naar de kunstsector bleek dus noodzakelijk.

Om een beter beeld te krijgen van mogelijke criminele aspecten in de kunsthandel werden er in de jaren 2018 en 2020 in opdracht van de auteurs en onder hun begeleiding twee onderzoeksprojecten uitgevoerd door studenten van de Universiteit Maastricht met als thema witwassen en ondermijning binnen de kunstmarkt. Het eerste onderzoek had tot doel een overzicht te geven van de mogelijke problematiek van witwassen door middel van kunst en eventuele daarop volgende ondermijning via de kunsthandel specifiek in Nederland, en vervolgens te adviseren in een geschikte aanpak hiervan. Het resulterende onderzoeksrapport met de titel *Whitewashing art: An investigation of money laundering in the art market* geeft op basis van een literatuurstudie en interviews inzicht in de relevante wetgeving, criminele praktijken en bestrijding daarvan, alsmede in percepties binnen de kunstmarkt en relevante overheidsinstellingen (Gladstone & Van der Meulen 2018). Een van de conclusies was de behoefte aan vervolgonderzoek, met name gericht op de voortschrijdende financialisering van kunst in een globaliserende samenleving. Dit leidde uiteindelijk tot een tweede onderzoeksproject, wederom op basis van literatuuronderzoek en een reeks kwalitatieve interviews. Het rapport *Dirty money, pretty art: Fighting money laundering in the age of art financialization* beschrijft exemplarische casussen, analyseert relevante internationale wet- en regelgeving en doet aanbevelingen voor een constructieve dialoog tussen de kunstmarkt en overheidsinstellingen met als doel een

effectieve bestrijding van witwassen en ondermijning (Jones e.a. 2020).¹

Dit artikel voor *Justitiële verkenningen* vat de resultaten van de bovengenoemde onderzoeken samen en heeft als doel een inleiding te geven tot de problematiek van witwassen en de risico's van ondermijning in tijden van een toenemende financialisering van kunst. In het eerste gedeelte geven wij uitleg over praktijken van witwassen en mogelijke ondermijning op het gebied van de huidige kunstmarkt. In het tweede gedeelte analyseren wij de wet- en regelgeving en presenteren wij adviezen om de huidige maatregelen tegen witwassen door middel van kunst te versterken en pleiten wij voor interdisciplinair vervolgonderzoek.

De kunst van witwassen en ondermijning

Volgens de econome Clare McAndrew, die met haar team jaarlijks een kwantitatieve studie publiceert over de markt voor beeldende kunst, lag de globale omzet – alhoewel moeilijk precies te becijferen – in de afgelopen jaren gemiddeld rond de \$ 60 miljard per jaar. Een record van \$ 67,7 miljard in 2018 werd gevolgd door een daling van 5% naar \$ 64,1 miljard dollar in 2019 (McAndrew 2019; 2020a). Voor 2020 zijn er nog geen cijfers, maar een *mid-year survey* in opdracht van de internationale kunstbeurs Art Basel laat zien dat de online kunsthandel aantrok ondanks het feit dat de gevolgen van de COVID-19-maatregelen vooral negatieve effecten hebben op de kunstmarkt (McAndrew 2020b). Een van de conclusies uit recent marktonderzoek is dat er niet één kunstmarkt is, maar meerdere. Er zijn verschillen tussen aan de ene kant de handel in zeer hooggeprijsde topkunst van zogenoemde *blue chip*-kunstenaars door *megagaleries*, en aan de andere kant een groot volume van relatief laaggeprijsde transacties die door een grote hoeveelheid van kleine galeries afgehandeld worden (McAndrew 2019; 2020a; Adam 2014). Verder wordt er een onderscheid gemaakt tussen de zogenoemde primaire en secundaire kunstmarkt. De primaire markt is gekenmerkt door de vaak exclusieve verte-

1 De onderzoeksrapporten zijn tijdens rondetafelgesprekken gedeeld met belanghebbenden vanuit de kunsthandel en vertegenwoordigers van de overheid en zijn op aanvraag digitaal beschikbaar. Wij bedanken Oliver Bossert, Ellen Cantraine, Fraser Gladstone, Georgina Hadjifrangiskou, Vinciane Jones, Anna van der Meulen en Margaux Nonclercq voor hun onderzoekswerk en het samenstellen van deze rapporten.

genwoordiging en marketing van kunstenaars door galleries die direct aan verzamelaars en musea verkopen. De secundaire kunstmarkt omvat de handel in kunstwerken op veilingen (Thornton 2009; Veltuis 2011).

Een vaak genoemd kenmerk van de mondiale kunstmarkt is dat dit domein wordt gekarakteriseerd door een hoge mate van discretie of – in andere woorden – gebrek aan transparantie (Adam 2018). Een uitzondering is de publieke berichtgeving over de bedragen die betaald worden voor topkunst, een wereld waarin de prijzen in de afgelopen jaren enorm zijn gestegen, met als spectaculair voorbeeld de veiling in 2017 van Leonardo da Vinci's *Salvator Mundi* voor \$ 450 miljoen. Vanwege deze exorbitante prijsstijgingen kreeg ook de potentiële criminele exploitatie van de kunstmarkt voor het witwassen van geld meer en meer aandacht, bijvoorbeeld in de nationale en internationale pers. Daarbij ligt de nadruk vaak op de handel met gestolen en vervalste kunstwerken. Maar ook de thema's fraude en belastingontwijking komen aan de orde, bijvoorbeeld in de eerder opgenoemde IMDB-zaak en in de context van de Panama Papers en de FinCEN Files. Toch is er tot op heden weinig wetenschappelijk onderzoek en academische literatuur over het probleem van witwassen door middel van kunst. Wat betreft de Nederlandse context is de masterscriptie van Lena Louwe een van de weinige publicaties die over dit fenomeen rapporteert (Louwe 2013). Op internationaal vlak geeft alleen Fausto Martin De Sanctis een overzicht van het veld (De Sanctis 2013).

Het witwassen van geld is een internationaal probleem van grote schaal. Hoewel witwassen per definitie niet precies gemeten kan worden, wordt er jaarlijks naar schatting meer dan € 10 miljard witgewassen in Nederland (Unger e.a. 2018). De bedragen wereldwijd zijn zeker vele malen hoger en witgewassen kapitaal circuleert in mondiale geldstromen. Grofweg wordt er in onderzoek naar witwassen gesproken over drie verschillende fases die kenmerkend zijn voor het proces. Ten eerste wordt het crimineel verworven geld in het reguliere financiële circuit geplaatst. Ten tweede moet dit schijnbaar legale vermogen structureel worden verborgen. Ten derde wordt deze waarde weer opnieuw geïntegreerd in de economie. Men zou nog een vierde fase van *recycling* kunnen benoemen, waarin alle sporen van de eerdere drie fases onzichtbaar gemaakt worden (De Sanctis 2013; Van Duyne e.a. 2015). In al deze drie (of vier) fases van witwassen biedt de handel met kunst aantrekkelijke mogelijkheden aan criminelen.

De kunstmarkt herbergt meerdere mogelijkheden tot het witwassen van geld. Dit zorgt ervoor dat instituties van de kunsthandel grote risico's lopen op ondermijning. Kunstwerken hebben een waarde die vergelijkbaar kan zijn met onroerend goed (een veelgebruikt middel tot witwassen), maar zijn ook nog eens makkelijk te verplaatsen. Verder zijn kunstwerken uniek en er is een gelimiteerd aanbod van kunst. Dit zorgt ervoor dat kunstwerken een aanzienlijke marktwaarde kunnen hebben, maar dat deze waarde moeilijk onafhankelijk te schatten is en dus zeer ontvankelijk is voor een strategisch lage of hoge taxatie. Ook is de volatiliteit van de prijzen van kunstwerken groot. De interesse van criminelen in de kunstmarkt drijft mogelijk de prijzen op en dit is op zijn beurt weer gunstig voor het incidenteel witwassen van grote bedragen geld. Daarnaast worden witwaspraktijken bevorderd door een aantal andere aspecten. De kunstmarkt kent een groot volume aan transacties en de afkomst en het eigenaarschap van kunstwerken zijn makkelijk te verhullen, waardoor de pakkans aanzienlijk wordt verlaagd. Bovendien is vertrouwelijkheid een van de gouden regels van de kunsthandel, er heerst een cultuur van grote discretie. Het is zelfs gebruikelijk om op kunstveilingen per *proxy* te bieden op kunstwerken, bijvoorbeeld aan de telefoon of vertegenwoordigd door een tussenpersoon. Criminele praktijken in de kunst zijn dus niet beperkt tot gestolen of vervalste objecten, kunstwerken lenen zich potentieel ook zeer goed voor het witwassen van grote bedragen geld omdat zij een uitermate geschikte opslag zijn voor financiële waarde, en de wegwijscultuur van de kunsthandel lijkt dus ondermijning te kunnen bevorderen.

In de literatuur over witwassen met kunst worden de drie meest voorkomende technieken beschreven (Louwe 2013; De Sanctis 2013; Van Duyne e.a. 2015). Ten eerste bieden verkopers in de kunstwereld soms nog steeds de mogelijkheid om contant te betalen. Contante betalingen bieden de mogelijkheid om illegaal vermogen direct te investeren in een object van waarde, dat vervolgens bijvoorbeeld legaal doorverkocht kan worden. Ten tweede kan een fictieve omzet worden geboekt. In deze constructie is een legale kunsthandel de dekmantel voor een illegale activiteit. Het geld dat door deze illegale activiteit verdiend is, wordt gedeeltelijk witgewassen door het betalen van bijvoorbeeld de huur van een gebouw en andere kosten van de kunsthandel. Vervolgens kunnen er ook fictieve transacties worden afgehandeld, waardoor er nog grotere bedragen witgewassen kunnen worden. Ten

derde is het mogelijk om geld wit te wassen door transacties waarbij kunst 'in consignatie' wordt genomen. In een dergelijke constructie neemt persoon B een aantal beroemde schilderijen in consignatie van persoon A. Vervolgens verkoopt B deze schilderijen aan persoon C. In een waargebeurde casus verkocht persoon B de kunstwerken aan persoon C voor € 50.000. Persoon B maakte vervolgens circa € 40.000 over aan persoon A en behield circa € 10.000 als provisie. In de realiteit was persoon A dezelfde als persoon C, en noch persoon A, noch persoon B was ooit eigenaar of verkoper van de schilderijen. Persoon A wilde gewoon € 50.000 illegaal verkregen cash witwassen. Door te doen alsof persoon C een andere koper was, kon persoon A het geld contant betalen aan persoon B, die vervolgens € 40.000 van zijn bankrekening overmaakte aan persoon A. Door de schijn van een legitieme verkoopconstructie kon persoon A zijn geld effectief wisselen van contant naar giraal en zo witwassen (IPOL 2011).

De wisseling van contant naar giraal is vaak een cruciale handeling als het gaat om het witwassen van illegaal verkregen vermogen. Tegengwoordig biedt ook een toenemende financialisering van kunst daartoe steeds meer mogelijkheden. Al geruime tijd is het mogelijk om kunst anoniem op te slaan in daarvoor gespecialiseerde opslagruimtes. Deze bevinden zich vaak in zogenaamde economische vrijhandelszones of hebben een 'vrijhaven'-status, en kunnen daarmee belastingvoordeel of zelfs belastingvrijheid beloven (European Parliament 2018). In deze loodsen kunnen kunstwerken veilig worden bewaard en goedkoop verzekerd worden. Vervolgens is het mogelijk deze kunstwerken te gebruiken als onderpand voor krediet van een bank of van zogeheten *boutique lenders*, een soort schaduwbanken die gespecialiseerd zijn in leningen gebaseerd op kunst en minder zwaar gereguleerd zijn dan gewone banken (Broos e.a. 2012). Via deze weg kan kunst in opslag – wellicht ooit contant betaald – worden getransformeerd in een volwaardig financieel bedrijfsmiddel (Rausch 2020). *Boutique lenders* staan op dit moment garant voor op kunst gebaseerde leningen met een geschatte waarde van circa € 1,7 miljard (Deloitte 2019). Normaal gesproken is het mogelijk om tot 50% van de taxatiewaarde van een kunstwerk of kunstverzameling te belenen. Dat biedt aanvullende mogelijkheden tot het witwassen van geld. Terwijl een topkunstwerk het mogelijk maakt om grote bedragen illegaal verkregen vermogen discreet op te slaan, kan de achterliggende financiële waarde door middel van een verzekeringspolis worden vastgelegd en

vervolgens via de lening liquide gemaakt worden. Een bijkomend voordeel voor criminelen is dat de ten opzichte van de waarde van het kunstwerk aanzienlijk lagere periodieke kosten voor de verzekering en rentebetalingen mogelijk niet de antiwitwas-*thresholds* raken die een verplichte melding tot gevolg hebben, en dat deze lopende kosten daarom makkelijker uit illegale middelen bediend kunnen worden. Zeker gegeven de voortschrijdende regulering van de banken en financiële instrumenten op het gebied van witwassen (na de financiële crisis in 2008) is zulke financialisering van kunst aantrekkelijk voor criminelen, vooral ook omdat er nauwelijks of geen regulering is van de kunstmarkt. Financiële producten op basis van kunst hebben vaak dezelfde structuur als bekende financiële instrumenten, maar zijn op dit moment volledig ongereguleerd. Zo is het bijvoorbeeld mogelijk om te investeren in garanties op kunstveilingen, een vorm van optiehandel die niet onderhevig is aan enige regelgeving behalve die van de veilinghuizen zelf en dus veel ruimte biedt voor manipulatie (Adam 2018). In 2018 was de waarde van garanties op veilingen ruim \$ 1,2 miljard (Deloitte 2019).

De toenemende financialisering van kunst creëert een markant spanningsveld ten opzichte van de witwasproblematiek: aan de ene kant is de financialisering van kunst een potentiële buitenkans om illegaal verkregen vermogen wit te wassen. Aan de andere kant beseffen actoren in de financiële wereld dat de witwasproblematiek een meer grootschalige ontwikkeling van zeer profitabele legale praktijken van art & finance in de weg kan staan. Uit een survey van Deloitte Luxembourg blijkt bijvoorbeeld dat 65% van de professionals die actief zijn in art & finance witwassen zien als een van de grootste belemmeringen van de doorontwikkeling van diensten en producten in het veld (Deloitte 2017). Toch zegt 54% van dezelfde actoren geen noodzaak te zien in een strakkere regulering van de kunstmarkt (Deloitte 2019). Integendeel, er wordt vaak gepleit voor 'zelfregulering' en dus in zekere zin voor een behoud van *the best of both worlds*: de discretie of intransparantie van de kunstmarkt is belangrijk voor het behouden van een clientèle van zogenoemde *ultra-high-net-worth individuals* (UHNWI), oftewel 'superrijken' die hun vermogen zo willen structureren dat zij zo veel mogelijk belasting besparen. In dit spanningsveld ontstaat dus een grijs gebied tussen vermogensbeheer, belastingontduiking, criminele witwaspraktijken en ondermijning (Harrington 2016; Rausch 2020).

Tegen witwassen door middel van kunst

De wet- en regelgeving omtrent witwassen wil er uiteindelijk voor zorgen dat criminaliteit niet loont. Deze wetten en regels zijn de afgelopen jaren continu aangescherpt. Een eerste internationaal kader dat witwassen criminaliseerde, was de United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances in 1988. Gericht op de drugshandel werd deze zogenoemde Conventie van Wenen door de jaren heen gevolgd door een steeds uitgebreider nationaal en internationaal beleid. Al in 1990 formuleerde de internationale Financial Action Taskforce veertig aanbevelingen tegen witwassen, die door de jaren steeds zijn aangepast, bijvoorbeeld met het oog op de financiering van terrorisme. Deze aanbevelingen zijn niet bindend, maar worden inmiddels wel door 180 nationale regeringen toegepast, evenals door het Internationaal Monetair Fonds en de Wereldbank. Als gevolg werd in 1994 ook de Nederlandse wetgeving veranderd met de invoering van de Wet melding ongebruikelijke transacties (Wet MOT). Deze wet verplichtte eerst banken en financiële instituten, en later ook andere branches om ongebruikelijke en verdachte transacties te melden.

In 2006 werden er onafhankelijke Financial Intelligence Units (FIU's) ingericht die ook in Nederland verschillende meldpunten bundelen (FIU-NL). In 2008 werd de Wet MOT opgevolgd door de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme (Wwft). Inmiddels heeft de Wwft niet alleen betrekking op witwassen door handel in goederen en diensten, maar ook op bemiddeling ten behoeve van witwassen. Verder heeft de Europese Unie *anti-money laundering Directives* (AMLD's) ingevoerd, die sinds kort ook expliciet betrekking hebben op de kunsthandel. Ondertussen staat de handel met gestolen of vervalste kunstwerken en illegaal opgegraven culturele goederen bekend als een van de drie grootste illegale markten naast drugs en wapenhandel. Maar ook de legale kunsthandel kan dus worden misbruikt voor witwasdoeleinden. Dit feit wordt inmiddels door de meest recente AMLD 5 expliciet aanvaard door het verplicht maken van *due diligence*-onderzoek naar de identiteit en achtergrond van klanten en het melden van verdachte transacties van boven de € 10.000. Tegelijkertijd, zo laten onze verschillenden onderzoeken zien, is de invoering van AMLD's een goed voorbeeld van de moeilijkheid van het bewaken en handhaven van de antiwitwaswet- en regelgeving, zeker

voor wat betreft de kunstmarkt. Het feit dat concepten van witwassen verschillend geïnterpreteerd kunnen worden (in brede of nauwe zin bijvoorbeeld), staat de productie van vergelijkbare data in de weg. Zo is het in gevallen van belastingontduiking of belastingfraude niet altijd meteen duidelijk of men van witwassen zou kunnen of moeten spreken. In het geval van statistieken met betrekking tot de kunstmarkt komt daar nog bij dat er geen standaarden zijn in de registratie van kunsthandelaren. Vandaar dat het niet evident is op welke informatie relevante statistieken specifiek gebaseerd zouden moeten zijn. Ook bieden andere onduidelijkheden in de wet- en regelgeving mogelijkheden tot ontwijking van verplichtingen. Het is bijvoorbeeld in gevallen van regelovertredingen op het gebied van *due diligence* mogelijk om bij vervolging te bepleiten dat wet- en regelgeving niet van toepassing is, of dat er in de veronderstelling van een bonafide transactie gehandeld is.

Hoe dan ook reageren criminelen natuurlijk snel en dynamisch op veranderende wet- en regelgeving en weten zij op steeds nieuwe manieren hun witwaspraktijken te verduisteren. Daarom is het des te belangrijker dat de huidige stand van zaken bij iedereen voldoende bekend is en maatregelen in de praktijk makkelijk zijn toe te passen, zodat er ook vanuit de kunstmarkt effectief gereageerd kan worden. Uit onze onderzoeken blijkt echter dat dit nog niet altijd en overal het geval is. In feite worden er als het gaat om de bestrijding van witwassen door AMLD 5 aan de kunstmarkt eisen gesteld die vergelijkbaar zijn met de eisen aan de financiële sector. Maar veel van de door ons geïnterviewde actoren in de kunstmarkt betwijfelen of er daarvoor vanuit hun gelederen genoeg expertise is, laat staan genoeg draagvlak. Zij betwijfelen ook of het vanwege de bijzonderheden van kunsthandel überhaupt altijd mogelijk is om aan alle verplichtingen goed te voldoen, al is het door gebrek aan instructies en informatie. De huidige meldplicht van verdachte transacties berust bijvoorbeeld op het principe van risico-oriëntatie. Dat betekent dat de melder een verantwoordelijkheid heeft om risico's zelf in te schatten en enkel op basis van deze zelfevaluatie hoeft te handelen. Er is dus weliswaar een verplichting om verdachte transacties te melden, maar daarmee is het nog lang niet duidelijk hoe, waar en onder welke omstandigheden dat precies dient te gebeuren.

Uit onze gesprekken met actoren uit de kunsthandel en overheidsinstellingen blijkt dat over en weer veel behoefte is aan uitleg en

discussie, en wij doen in onze onderzoeksrapporten een aantal aanbevelingen om constructief de dialoog aan te gaan. Vanwege het feit dat de huidige wet- en regelgeving pas sinds kort van toepassing is op de kunsthandel is het nodig om contact met elkaar te zoeken, wederzijds begrip op te bouwen en informatie uit te wisselen. Wij weten dat er gewerkt wordt aan nieuwe meldformulieren gericht op de kunstmarkt, zodat vragen die alleen in een bankcontext relevant zijn, worden geschrapt en vragen naar onnodige gegevens achterwege worden gelaten. Wat er voor de toekomst op de agenda zou moeten staan, is de digitalisering van de verstrekte gegevens en de integratie van relevante databanken. Om tegen artificiële prijsinflatie in te gaan is het bijvoorbeeld veelbelovend om nauw samen te werken met kunstverzekeringen en de daar aanwezige kennis en data te raadplegen.

Ons onderzoek wijst op een aantal *loopholes* in de wet- en regelgeving. Vrijhavens voor kunst zijn sinds kort ook onderhevig aan de nieuwe AMLD's en moeten de gegevens van de uiteindelijk belanghebbenden of *ultimate beneficial owners* (UBO's) van de daarin opgeslagen kunstwerken bewaren en op aanvraag kunnen overdragen. Vaak zijn deze UBO's verborgen achter complexe constructies van dummybedrijven, wat – gepaard met de binnen de kunstmarkt gebruikelijke geheimhouding – een welkome gelegenheid is voor criminelen om hun witwaspraktijken te verhullen. De nieuwe verplichting voor informatieverstrekking over UBO's geldt echter niet voor zogenoemde *bonded warehouses*, die dezelfde belastingvoordelen kunnen bieden als officiële vrijhavens. Verder maken *bonded warehouses* het net als vrijhavens mogelijk om met de opgeslagen kunst virtueel te handelen zonder deze te verplaatsen, en onder bepaalde omstandigheden ook om deze goed verzekerd te gebruiken als onderpand voor krediet, een aspect dat mogelijk luiken kan openen voor witwaspraktijken.

Conclusie

Een vaak gehoord commentaar als het gaat om witwassen binnen de kunstmarkt is dat het sowieso een nichemarkt is en dat het volume van de omzet binnen deze niche vergeleken met andere sectoren marginaal is. Dit zou een van de redenen kunnen zijn dat er een chronisch gebrek is aan aandacht en staf voor de bestrijding van dit witwasdomein vanuit de overheid. Meer personeel en betere coöperatie tussen

eenheden zijn nodig om de omvang en reikwijdte van het probleem van witwassen van illegaal geld binnen de kunstmarkt beter in kaart te kunnen brengen en vervolgens krachtig aan te pakken.

Er is op dit moment steeds meer aandacht voor het fenomeen, dat blijkt bijvoorbeeld uit kunstmarktinitiatieven zoals de *Responsible Art Market Initiative*, maar ook uit een doelgericht Trends4fi-samenwerkingsverband rondom kunstgerelateerde criminaliteit en witwaspraktijken binnen Nederland van de Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst (FIOD) met deelnemers uit de Belastingdienst, douane, politie, andere overheidsinstellingen, banken en de politieacademie. Op internationaal vlak is de Universiteit Maastricht met haar interfacultaire onderzoekscentrum Maastricht Centre for Arts and Culture, Conservation and Heritage (MACCH) hoofdaanvrager van een Europese subsidie voor het opzetten van een breed netwerk tussen private en publieke actoren (COST-RESPONSART). Dit netwerk heeft tot doel de interactie tussen kunstmarkt, wetenschap en overheid te versterken, wederzijds vertrouwen op te bouwen, en systematisch informatie en kennis te delen (bijvoorbeeld over de illegale circulatie van kunstwerken en witwaspraktijken) om daarmee de kunsthandel transparanter te maken.

De ambities van COST-RESPONSART, waaraan zich nu al meer dan tweehonderd (institutionele) partners door heel Europa hebben verbonden, sluiten aan bij de aanbevelingen die voortkomen uit onze verkennende onderzoeken over het witwassen van geld door middel van kunst en gerelateerde ondermijnende criminaliteit, die wij hier nog een keer opsommen:

1. Er ligt een noodzaak om te zorgen voor meer transparantie van de kunstmarkt door middel van:
 - a. dialoog tussen de verschillende actoren; en
 - b. het intensiveren en uniformeren van de dataverzameling.
2. Doorlopende alertheid is noodzakelijk om *loopholes* in de wet- en regelgeving te signaleren en vervolgens te sluiten; dit betekent dat meer aandacht en capaciteit bij toezichhoudende en opsporende instanties nodig zijn.
3. In het verlengde van punt 1 en 2 moet worden gestreefd naar een gestructureerde opbouw en inventarisatie van kennis en expertise (onder andere door middel van meer interdisciplinair wetenschappelijk onderzoek), zodat deze ingezet kunnen worden om witwassen en ondermijning via kunst effectief te bestrijden

Mooie kunst lijkt onschuldig. Het prestige en de exclusiviteit van de kunstmarkt kunnen daarom ook het 'witwassen van reputatie' bevorderen, helaas ook voor criminelen. Het is belangrijk om daar gezamenlijk tegenin te gaan.

Literatuur

Adam 2014

G. Adam, *Big bucks: The explosion of the art market in the 21st century*, Farnham: Lund Humphries 2014.

Adam 2018

G. Adam, *Dark side of the boom: The excesses of the art market in the 21st century*, Farnham: Lund Humphries 2018.

Broos e.a. 2012

M. Broos, K. Carlier, J. Kakes & E. Klaaijzen, *Shadow banking: An exploratory study for the Netherlands* (DNB Occasional Studies 1005), Amsterdam: Netherlands Central Bank, Research Department 2012.

Deloitte 2017

Deloitte, *Art and Finance Report 2017*, 2017, www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/at/Documents/finance/art-and-finance-report-2017.pdf.

Deloitte 2019

Deloitte, *Art and Finance Report 2019*, 2019, www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/lu/Documents/financial-services/artandfinance/lu-art-and-finance-report-2019.pdf.

De Sanctis 2013

F.M. De Sanctis, *Money laundering through art: A criminal justice perspective*, Zürich: Springer 2013.

Van Duyne e.a. 2015

P.C. van Duyne, L. Louwe & M. Soudijn, 'Money, art, and laundering: Coming to grips with the risks', in: M. Balcells & J. Kila (red.), *Cultural property crime: An overview and analysis on contemporary perspectives and trends*, Leiden: Brill 2015.

European Parliament 2018

European Parliament, *Money laundering and tax evasion risks in free ports*, Brussel: European Parliamentary Research Service 2018.

FIU 2018

FIU-Nederland, *Jaaroverzicht 2017*, 2018, www.fiu-nederland.nl/sites/www.fiu-nederland.nl/files/documenten/fiu-nederland_jaaroverzicht_2017_1.pdf.

**Gladstone & Van der Meulen
2018**

F. Gladstone & A. van der Meulen, *Whitewashing art: An investigation of money laundering in the art market* (onderzoeksrapport), Universiteit Maastricht 2018.

Harrington 2016

B. Harrington, *Capital without borders: Wealth managers and the one percent*, Cambridge: Harvard University Press 2016.

IPOL 2011

IPOL, *Zwarte kunst: Onderzoek naar witwaspraktijken in de kunst- en antiekhandel*, Zoetermeer: KLPD-Dienst IPOL 2011.

Jones e.a. 2020

V. Jones, E. Cantraine, M. Non-clercq, G. Hadjifrangiskou e.a., *Dirty money, pretty art: Fighting money laundering in the age of art financialization* (onderzoeksrapport), Universiteit Maastricht 2020.

Louwe 2013

L. Louwe, *Witwaskunsten: Witwaspraktijken in de Nederlandse kunst- en antiekhandel* (master-scriptie Utrecht), 2013.

McAndrew 2019

C. McAndrew, *The art market 2019 (2018)*, Zürich: Art Basel & UBS 2019.

McAndrew 2020a

C. McAndrew, *The art market 2020 (2019)*, Zürich: Art Basel & UBS 2020.

McAndrew 2020b

C. McAndrew, *The art market: Mid-year survey*, Zürich: Art Basel & UBS 2020.

Rausch 2020

C. Rausch, *Better than gold: Art in storage and the making of financial value* (presentatie), Keulen: Max Planck Institut für Gesellschaftsforschung, 21 oktober 2020.

Thornton 2009

S. Thornton, *Seven days in the art world*, New York: W.W. Norton & Co. 2009.

Treasury 2020

U.S. Department of the Treasury, *Advisory and guidance on potential sanctions risks arising from dealings in high-value artwork*, New York 2020.

Unger e.a. 2018

B. Unger, J. Ferwerda, I. Koetsier, B. Gjoleka e.a., *Aard en omvang van criminele bestedingen*, Den Haag: WODC 2018.

Velthuis 2011

O. Velthuis, 'Damien's dangerous idea: Valuing contemporary art at auction', in: J. Beckert & P. Aspers (red.), *The worth of goods: Valuation and pricing in the economy*, Londen: Oxford University Press 2011, p. 178-200.